

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.7.89](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.89)

УДК 005(477)-048.78:336.14

*Б. С. Гузар,
к. е. н., доцент, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID): 0000-0003-3899-5595*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

*B. Huzar
PhD in Economics, Associate Professor, Uman National University of Horticulture*

THE CURRENT SITUATION AND THE DIRECTIONS OF A BUDGET MANAGEMENT IMPROVEMENT IN UKRAINE

У статті розглянуто практичні аспекти бюджетного менеджменту, визначено його місце і роль у здійсненні ефективного державного управління та місцевого самоврядування, а також запропоновано напрями удосконалення системи управління бюджетними коштами в умовах трансформаційних змін та фінансово-бюджетної децентралізації в Україні. Досліджено вплив доходної і видаткової частин державного бюджету на зростання дефіциту бюджету та державного боргу. Обґрунтовано недостатнє використання державою бюджетних інструментів для бюджетного регулювання складових частин бюджету. На основі опрацювання статистичних даних встановлено наявність прямого зв'язку між державними і місцевими фінансами. Досліджено сучасний стан та тенденції розвитку бюджетного менеджменту в Україні на державному та місцевому рівнях.

Автором проведено комплексний аналіз впливу всіх складових наповнення доходної частини бюджету, їх структуру за видам надходжень в умовах фінансової децентралізації. Встановлену пряму залежність надання з державного бюджету міжбюджетних трансфертів для виконання делегованих повноважень органами місцевого самоврядування. Проведено аналіз видатків з бюджетів різних рівнів в умовах реформи адміністративно-територіального устрою та системи місцевого самоврядування, а також бюджетно-податкового законодавства. Розглянуто вплив бюджетної децентралізації на наповнення доходної частини місцевих бюджетів в розрізі джерел надходження.

На основі проведеного аналізу, визначено, що застосування інструментів бюджетного менеджменту в умовах трансформаційних змін та євроінтеграції основними і необхідними напрямами для удосконалення бюджетного менеджменту, має стати запровадження бюджетного контролю за ефективністю виконання бюджетних програм; підвищення якості капітального бюджетування; оптимізація кількості бюджетних державних цільових програм; підвищення бюджетної забезпеченості на душу населення; скорочення видатків на державне управління та збільшення видатків на соціальні напрями і забезпечення виконання державою своїх функцій та делегованих повноважень органам місцевого самоврядування.

The article considers the practical aspects of budget management, identifies its place and role in effective public administration and local self-government, and suggests ways to improve the management of budget funds in the context of transformational change and fiscal decentralization in Ukraine.

influence of the revenue and expenditure parts of the state budget on the rise of the budget deficit and public debt has been studied. Insufficient use of budget instruments by the state for budget regulation of budget components is substantiated. A direct link between state and local finances based on the processing of statistical data has been established. The current state and trends in the development of budget management in Ukraine at the state and local levels were studied. The author conducted a comprehensive analysis of the impact of all components of the revenue side of the budget, their structure by type of revenue in terms of financial decentralization. The direct dependence of intergovernmental transfers from the state budget for the implementation of delegated powers by local governments has been established. The analysis of expenditures from the budgets of different levels in the context of the reform of the administrative-territorial system and the system of local self-government, as well as budget and tax legislation has been conducted. The influence of a budget decentralization on filling the revenue side of local budgets in terms of revenue sources was considered.

Based on the analysis, it was determined that the use of a budget management tools in the terms of transformational change and European integration the main and necessary areas for improving a budget management should be the introduction of a budget control over the effectiveness of budget programs; the improvement of a quality of capital budgeting; the optimization of a number of budget state target programs; the increase of budget security per capita; the reduction of expenditures on public administration and the increase of expenditures on social areas and ensuring that the state performs its functions and delegated powers to local governments.

Ключові слова: бюджетний менеджмент; дефіцит бюджету; державний борг; доходи; державний бюджет; місцеві бюджети; видатки; підсистеми бюджетного механізму.

Key words: budget management; budget deficit; state debt; income; national budget; local budgets; expenses; subsystems of the budgetary mechanism.

Постановка проблеми. Бюджетна система України являється фундаментальною основою фінансової системи України, важливість якої у соціально - економічному розвитку держави важко переоцінити. Це кровоносна система у цілісному організмі країни, що забезпечує органи державної влади та управління відповідними фінансовими ресурсами для виконання ними своїх повноважень і функцій на державному і місцевому рівнях. Одним із напрямів і важливою складовою системи управлінської діяльності держави, умовою, що забезпечує синергічність системи управління фінансами являється бюджетний менеджмент.

Ефективність використання державних ресурсів, їх оптимальний розподіл між розпорядниками коштів забезпечується системою бюджетного менеджменту держави. На сучасному етапі в Україні, на жаль, не сформовано ефективної системи управління бюджетними ресурсами, що засвідчує наявність проблем у цій сфері, а саме: відсутність досконалої законодавчо - нормативної бази, необґрунтоване планування та прогнозування у бюджетній сфері, несвоєчасні і некваліфіковані управлінські рішення, постійне зростання державного боргу та видатків на його обслуговування, недосконалість та неефективність державного бюджетного контролю, що породжує систематичний характер нецільового використання бюджетних коштів та стримує поступальний економічний розвиток держави.

Необхідно відмітити, що одним з найголовніших завдань на сьогоднішній день є гармонізація бюджетної політики України і ЄС. Тому основною проблемою в умовах євроінтеграції є удосконалення інструментів дії бюджетного механізму та державної бюджетної політики відповідно до європейських стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти бюджетного менеджменту досліджені у роботах таких вітчизняних науковців, як: Базилевича В. Д., Барановського О.І. Білопольської В.М., Василика О.Д., Галушки Є. О., Геєця В. М., Дем'янишина В.Г., Індутенка А.Н., Климаша Н.І., Опаріна В. М., Пасічника Ю. В., Погріщука Г.Б., Романенка О. Р.,Скляра І.Д., Федосова В. М., Фролова С.М., Хомутенка В.П., Чечуліної О.О., Юрія С. І. та інших.

Мега та завдання статті полягають у дослідженні сутності бюджетного менеджменту, його сучасного стану та основних інструментів, які використовуються в менеджменті та напрями удосконалення підсистем бюджетного механізму в умовах трансформаційних змін та євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. В Україні система бюджетного менеджменту характеризується проблемами, які стримують та гальмують соціально-економічний розвиток держави[1;2].

Спрямованість бюджетного менеджменту за його функціями визначає спроможність його забезпечувати досягнення тактичних і стратегічних цілей та завдань державної бюджетної політики. Важливим завданням бюджетної політики держави , як ефективного інструменту бюджетного менеджменту України в умовах трансформаційних змін та євроінтеграції є гармонізація структури доходної та видаткової частин усіх рівнів бюджету. Оптимальний розподіл та раціональне використання бюджетних коштів забезпечується системою бюджетного менеджменту. В процесі бюджетного менеджменту здійснюється управління формуванням та

виконанням бюджетів, які є важелем впливу держави на всі сторони економічного життя суспільства як на державному так і на місцевому рівнях. Від обсягів надходжень та їх структури, а також напрямів видатків бюджету залежить вектор соціально - економічного розвитку держави та рівень суспільного добробуту населення.

Однією з проблем у державному бюджеті України є наявність та зростання бюджетного дефіциту (табл.1), який породжується неефективністю бюджетного планування та прогнозування, як складової частини бюджетного менеджменту. Необхідно відмітити, що цей показник має тенденцію до різкого коливання в сторону збільшення і становить стійкий бюджетний дефіцит.

Таблиця 1.

Динаміка обсягів ВВП, доходів, видатків та дефіциту державного бюджету і його частка до ВВП

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
ВВП, млрд. грн.	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7	3974,6	4194,1
Доходи, всього, млрд.грн.	339,2	357,1	534,7	616,3	793,4	928,1	998,3	1076,0
Частка доходів у ВВП,%	23,31	22,79	27,01	25,86	26,59	26,08	25,12	25,65
Видатки, всього, млрд.грн.	403,4	430,2	576,9	684,7	839,2	985,9	1072,9	1288,0
Частка видатків у ВВП,%	27,73	27,46	29,14	28,73	28,13	27,70	26,99	30,71
Дефіцит бюджету, млрд.грн.	64,2	73,1	42,2	68,4	45,8	57,8	74,6	212,0
Дефіцит до ВВП,%	4,4	4,7	2,1	2,9	1,5	1,6	1,9	5,0

За 2017-2019 рр. бюджетний дефіцит до ВВП значно скоротився в порівнянні з попередніми роками і становив відповідно 1,5;1,6;1,9 відсотка, що не перевищує порогові значення (3 % ВВП). Проте загальний обсяг бюджетного дефіциту значно збільшився в 2020 році в порівнянні з 2019р та 2018р.. відповідно на 154,2 та 137,4 млрд. грн. Як свідчить аналіз даних значно збільшилась частка бюджетного дефіциту до ВВП у 2020 році в порівнянні з 2017- 2019 рр. відповідно на 3,5; 3,4 та 3,1 відсотка. В 2020 році дефіцит різко збільшився і становив 5,0 відсотка[4]. Але найбільшу загрозу для економічної безпеки України становить прихований дефіцит, який не враховується в офіційних показниках. Таким чином, прихований дефіцит бюджету – це реальна загроза для національної економіки, тому зусилля органів державного управління повинні бути спрямовані на його скорочення.

Одним з найбільш впливових індикаторів, що відображає неефективність системи державного бюджетного менеджменту та представляє загрозу для економічної та фінансової безпеки країни є державний борг (табл.2). Дані таблиці свідчать про тенденцію різкого збільшення державного боргу, як зовнішнього так і внутрішнього станом на 31.12.2020р. в порівнянні з попередніми роками. Так в порівнянні зі станом на 31.12.2018р. загальний борг збільшився на 13773,8 млн. дол. США з них зовнішній борг на 3258,5 млрд. дол. США та внутрішній борг на 10515,3 млрд. дол. США. Станом на 31.12.2020р. приріст загального боргу в порівнянні зі станом на 31.12.2019р. становив 26,1 відсотка, зовнішній борг 9,8 відсотка та внутрішній борг 61,0 відсотка.

Таблиця 2.

Динаміка обсягу державного боргу України, млн дол. США

Показники	Загальний борг	Приріст, %	Зовнішній борг	Приріст, %	Внутрішній борг	Приріст, %
Станом на 31.12.2013р.	73078,2	13,3	37536,0	-2,9	35542,2	37,6
Станом на 31.12.2014р.	69794,8	-4,5	38792,2	3,3	31002,6	-12,8
Станом на 31.12.2015р.	65505,7	-6,1	43445,4	12,0	22060,2	-28,8
Станом на 31.12.2016р.	70970,9	8,3	45604,6	5,0	25366,2	15,0
Станом на 31.12.2017р.	76305,2	7,5	48989,4	7,4	27315,8	7,7
Станом на 31.12.2018р.	76966,2	-2,0	50462,5	3,0	26503,7	-3,0
Станом на 31.12.2019р.	71930,8	-6,5	48940,8	-3,0	22990,0	-13,2
Станом на 31.12.2020р.	90740,0	26,1	53721,0	9,8	37019,0	61,0

Ситуація, що склалася потребує нагального вирішення, тому одним із напрямів удосконалення бюджетного менеджменту в Україні повинно стати ефективне управління державним боргом, спрямоване на його значне скорочення, що впливає на зменшення дефіциту державного бюджету. Важливою складовою зменшення бюджетного дефіциту є надходження до бюджетів усіх рівнів (табл. 3).

Таблиця 3.

Динаміка обсягів та структури надходжень до зведеного, державного і місцевих бюджетів

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Всього зведений бюджет, млрд. грн., з них:	442,8	455,9	652,0	782,7	1022,9	1191,6	1298,5	1387,3
– загальний фонд	375,0	388,9	602,7	718,3	891,1	1067,7	1155,0	1161,3
– спеціальний фонд	67,8	67,0	49,3	64,4	131,8	123,9	143,5	226,0
% у ВВП	30,43	29,11	32,94	32,84	34,29	33,48	31,82	33,08
Всього державний бюджет (без міжбюджетних трансфертів), млрд.грн.з них:	339,2	357,1	534,7	612,1	793,4	928,1	998,3	1076,0
– загальний фонд	290,1	308,7	501,1	571,6	698,4	833,6	879,8	877,6
– спеціальний фонд	49,1	48,4	33,6	40,5	95,0	94,5	118,5	198,4
Питома вага у доходах зведеного бюджету, %	76,2	77,8	81,5	78,2	77,6	77,9	76,9	77,6
Всього місцеві бюджети (без міжбюджетних трансфертів), млрд. грн., з них.	105,2	101,1	120,5	170,6	229,5	263,5	300,2	311,3
– загальний фонд	84,9	80,2	101,6	146,6	192,7	234,1	275,2	283,7
– спеціальний фонд	20,3	20,9	18,9	24,0	36,8	29,4	25,0	27,6
Питома вага у доходах зведеного бюджету, %	23,8	22,2	18,5	21,8	22,4	22,1	23,1	22,4
Міжбюджетні трансферти, млрд. грн..	116,1	130,6	174,0	195,4	272,6	298,9	261,4	160,2

Джерело: Бюджетний моніторинг[5]

Аналіз даних таблиці свідчить про збільшення надходжень до зведеного бюджету в 2020 році з попередніми 2017-2019рр. відповідно на 364,4; 195,7 та 88,8 млрд. грн. Надходження до зведеного бюджету в відсотках до ВВП у 2020 році склали 33,08 відсотка. Також збільшились надходження до державного бюджету відповідно на 282,6; 147,9 та 776,7 млрд. грн. Збільшились надходження до місцевих бюджетів у 2020р. в порівнянні з 2013р. на 206,1 млрд. грн. та в порівнянні з 2017р на 81,8 млрд. грн., з 2018р. на 47,8 млрд. грн. та з 2019р. на 11,1 млрд. грн.

Доходи усіх рівнів бюджету у значних розмірах формуються за рахунок податкових і неподаткових надходжень та доходів від операцій з капіталом та коштів цільових фондів. Незначні обсяги і частки становлять міжбюджетні трансферти - це кошти передані з місцевих бюджетів до державного бюджету. Розглянемо динаміку обсягів та структури надходжень до державного бюджету (табл.4).

Аналіз даних таблиці свідчить, що 84,4% надходжень до державного бюджету формується за рахунок податкових надходжень. Так, у 2020р. в структурі всіх надходжень частка податкових надходжень становила 84,39 відсотка, а неподаткових 14,85 відсотка. Проте пройшло значне збільшення податкових надходжень в порівнянні з 2019 роком на 4,27 відсотка, а в неподаткових надходженнях пройшло зменшення на 3,85 відсотка. По інших надходженнях до державного бюджету незначні коливання часток. У структурі доходів Державного бюджету України у 2020 році ПДВ із ввезених на територію України товарів становить 274,1 млрд грн або 25,5 % від загального обсягу надходжень; ПДВ із вироблених в Україні товарів (без бюджетного відшкодування) – 269,6 млрд грн або 25,0 %; акцизний податок із вироблених в Україні та ввезених в Україну товарів – 138,3 млрд грн або 12,9 %; податок та збір на доходи фізичних осіб – 117,3 млрд грн або 10,9 %; податок на прибуток підприємств – 108,7 млрд грн або 10,1 %.

Таблиця 4.

Динаміка обсягів та структури надходжень до державного бюджету України

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Надходження, всього, млрд. грн..	339,2	357,1	534,7	616,3	793,4	928,1	998,3	1076,0
Податкові надходження	263,9	280,2	409,4	503,9	627,2	753,8	799,8	908,0
Частка, %	77,8	78,46	76,57	81,76	79,05	81,22	80,12	84,39
Неподаткові надходження	73,3	68,4	120,0	103,6	128,4	164,7	186,7	159,8
Частка, %	21,6	19,14	22,44	16,82	16,18	17,74	18,7	14,85
Доходи від операцій з капіталом	0,3	0,9	0,2	0,2	0,3	0,6	0,2	0,7
Частка, %	0,1	0,25	0,04	0,03	0,04	0,07	0,02	0,05
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0,8	5,3	1,7	4,1	1,7	1,5	1,1	1,2
Частка, %	0,2	1,51	0,32	0,66	0,21	0,16	0,11	0,11
Цільові фонди	0,3	0,2	0,2	0,3	29,8	0,2	1,8	1,1
Частка, %	0,1	0,05	0,04	0,05	3,76	0,02	0,18	0,1
Офіційні трансферти	0,6	2,1	3,2	4,2	6,0	7,3	8,7	5,5
Частка, %	0,2	0,59	0,59	0,68	0,76	0,79	0,87	0,5

Реформа децентралізації дала поштовх до формування дієздатного та найбільш наближеного до громадянина інституту влади – місцевого самоврядування. Ефективне місцеве самоврядування та забезпечення ним поступального

соціально-економічного розвитку відповідних територій має супроводжуватися збільшенням ресурсної та фінансової бази. Децентралізовані повноваження мають бути забезпечені відповідним ресурсом для якісного виконання.

В умовах активізації процесів реалізації реформи фінансово - бюджетної децентралізації відбулась зміна обсягів та структури доходів і видатків місцевих бюджетів, що являє собою результат ефективності системи бюджетного менеджменту на місцевому рівні з використанням всіх інструментів бюджетного механізму (табл. 5).

Таблиця 5.

Динаміка обсягів доходів, видатків та міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів України

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Доходи, всього, млрд. грн.	221,3	231,7	294,5	366,1	502,1	562,4	561,6	471,5
в т.ч. власні, млрд.грн.	105,2	101,1	120,5	170,7	229,5	263,5	300,2	311,3
Частка,%	47,5	43,6	40,9	46,6	45,7	46,8	53,5	66,0
Міжбюджетні трансферти, млрд.грн.	116,1	130,6	174,0	195,4	272,6	298,9	261,4	160,2
Частка,%	52,5	56,4	59,1	53,4	54,3	53,2	46,5	34,0
Видатки, всього млрд.грн.	218,3	225,6	280,1	350,5	490,1	570,6	562,2	478,1

Аналіз даних таблиці свідчить, що у 2019 році в порівнянні з 2013 роком доходи місцевих бюджетів з врахуванням міжбюджетних трансфертів збільшилися на 340,3 млрд. грн, в тому числі власні доходи на 195,0 млрд. грн. та міжбюджетні трансферти на 145,3 млрд. грн. В доходах за 2019 рік власні доходи складають 53,5 відсотка та міжбюджетні трансферти 46,5 відсотка. У власних доходах значну частку складає ПДФО- 50,8 відсотка(152,4 млрд. грн.), акцизний податок -19,3 млрд. грн..(6,4 відсотка), орендна плата з юридичних та фізичних осіб - 39,4 млрд.грн.(13,1 відсотка) та інші податки і збори - 89,1 млрд. грн.(29,7 відсотка).

За 2019 рік до місцевих бюджетів надійшло 561,6 млрд. грн. Порівняно з 2013 роком надходження збільшилися на 340,3 млрд. грн., або в 2,5 рази. До загального фонду місцевих бюджетів за 2019 рік надійшло 275,2 млрд. грн., Порівняно з 2018 роком надходження збільшилися на 41,1 млрд. грн., або на 17,6 відсотка.

Аналіз даних таблиці свідчить проте, що скоротились доходи в 2020р. в порівнянні з 2019 роком на 90,1 млрд. грн., проте зросли власні доходи місцевих бюджетів на 11,1 млрд. грн. та скоротились міжбюджетні трансферти на 101,2 млрд. грн.

У структурі доходів місцевих бюджетів у 2020 році найбільшу частку становили: податок та збір на доходи фізичних осіб – 37,7% (177,8 млрд грн); офіційні трансферти – 34,0% (160,2 млрд грн); єдиний податок з фізичних осіб – 5,9% (27,6 млрд грн); орендна плата з юридичних осіб – 3,5% (16,4 млрд грн); внутрішні податки на товари та послуги – 3,3% (15,5 млрд грн); земельний податок з юридичних осіб – 2,3% (10,8 млрд грн); інші податки і збори – 13,4% (63,2 млрд грн)

Видатки місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів у 2019 р. збільшилися до 562,2 млрд. грн., що на 343,9 млрд. грн. або в 2,5 рази більше 2013 р. (218,3 млрд. грн.) .Зменшилися видатки в порівнянні з 2018 роком на 8,4 млрд. грн., але збільшилися в порівнянні з 2017 р. та 2016 роком на 72,1 млрд. грн.. та 211,7 млрд. грн.. відповідно. Також зменшилися видатки місцевих бюджетів в 2020 році в порівнянні з 2019 р. на 84,1 млрд. грн. та в порівнянні з 2017 р. та з 2018 р. на 12,0 млрд. грн. і 92,5 млрд. грн. відповідно.

Серед безлічі невирішених питань у сфері бюджетної політики України чільне місце займає система міжбюджетних відносин, постійне реформування якої так і не забезпечило місцеве самоврядування достатніми фінансовими ресурсами для соціально-економічних та структурних перетворень на місцевому рівні.

За 2020 рік спостерігається зменшення частки трансфертів з державного бюджету в структурі доходів місцевих бюджетів з 46,5 відсотка в 2019 році до 34,0 відсотка в 2020 році, що засвідчує про неспроможність місцевих органів влади виконувати делеговані повноваження держави за рахунок власних доходів місцевих бюджетів.

За п'ять років реформування бюджетної системи в контексті децентралізації досягнуто важливих результатів – зміцнено фінансову спроможність місцевих бюджетів, забезпечено надання якісних суспільних послуг споживачам завдяки розширенню видаткових повноважень органів місцевого самоврядування за принципом субсидіарності.

Реформа міжбюджетних відносин та зміни до податкового законодавства сприяли підвищенню рівня фінансового забезпечення місцевих бюджетів та забезпечили формування нових прогресивних відносин в управлінні бюджетними ресурсами, а також створили умови для мотивації органів місцевого самоврядування до нарощування доходної бази місцевих бюджетів.

Позитивним аспектом реформи міжбюджетних відносин є щорічне збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів. У 2019 році обсяг капітальних видатків становив 99,8 млрд. грн., що на 8,7 млрд. грн., або на 9,5 відсотка більше порівняно з відповідним періодом 2018 року.

Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів (загальний та спеціальний фонд разом) збільшилась проти 2018 року на 1,6 відсотка та становить 17,6 відсотка (для порівняння: у 2016–2017 роках частка капітальних видатків становила 15,0 відсотків, у 2015 році – 11,5 відсотка, а у 2013 – 2014 роках – лише 6,5 та 6,2 відсотка відповідно).

В цілому, за 2019 рік Урядом забезпечувалося виконання усіх зобов'язань згідно з бюджетним законодавством, зокрема в частині перерахування міжбюджетних трансфертів.

За 2019 рік із Державного бюджету України до місцевих бюджетів перераховано трансфертів на загальну суму 261,4 млрд. грн, у тому числі трансфертів із загального фонду — 245,4 млрд. грн., з яких:

- субвенції соціального захисту — 79,3 млрд. грн.;
- медична субвенція — 56,1 млрд. грн.;
- освітня субвенція — 70,4 млрд. грн.;
- базова дотація для забезпечення зміцнення податкової спроможності місцевих бюджетів — 10,4 млрд.

гривень.

У місцевої влади вперше з'явився реальний інтерес до локальної боротьби з нелегальним виробництвом та обігом, а також контрабандою підакцизних товарів з метою наповнення власних бюджетів. Відбулося розширення сфери оподаткування майнових податків – зменшення обсягів пільгових площ нерухомого майна, включення нежитлового (комерційного) майна до бази оподаткування та запровадження транспортного податку.

Водночас змінами до Податкового кодексу України підвищено фіскальну незалежність органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків та зборів, зокрема шляхом надання права самостійного визначення ставок податків та встановлення пільг з їх сплати [7].

Органи місцевого самоврядування отримали реальні ресурси для вирішення питань місцевого значення.

Упродовж 2019 року з місцевих бюджетів витратили 562,2 млрд грн. Найбільшу частку у статтях видатків становили: загальноосвітні школи (16,3% усіх видатків місцевих бюджетів), субсидії ЖКГ (11,6%), лікарні загального профілю (7,6%), допомога малозабезпеченим сім'ям (7,4%), ремонт та будівництво доріг (5,8%), дитсадки (5,6%), житлово-комунальне господарство (5,3%) та утримання органів місцевої влади і місцевого самоврядування (4,8%). Сумарно на їх фінансування пішло майже дві третини усіх видатків місцевих бюджетів. У структурі касових видатків місцевих бюджетів за економічною класифікацією у 2020 році найбільші частки припадають на: оплату праці і нарахування на заробітну плату (206,7 млрд грн, або 43,2 %); капітальні видатки (98,6 млрд грн, або 20,6%); використання товарів і послуг (80,9 млрд грн, або 16,9%); поточні трансферти (79,7 млрд грн, або 16,7%).

Надходження до бюджетів спрямовуються на забезпечення виконання державою її завдань та функцій, впливаючи на соціально-економічний розвиток, що знаходить відображення у відповідних видах видатків бюджету(табл. 6).

Таблиця 6.

Динаміка обсягів видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів, млрд. грн.

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019 р.	2020р.
Зведений бюджет, всього з них.:	505.8	523.1	679.8	835,6	1062,7	1250,2	1370.1	1445,7
Державний бюджет (без міжбюджетних трансфертів)	287.6	299.6	402,9	489,4	566,6	687,0	814,8	1127,8
Місцеві бюджети (без міжбюджетних трансфертів)	218,2	223.5	276.9	346,2	229,5	263,5	300,8	317,9
Державний бюджет (з урахування міжбюджетних трансфертів)	403.5	430,1	576.9	684,7	839,2	985,9	1076,2	1288,0
Міжбюджетні трансферти	115,8	130,6	174,0	195,4	272,6	298,9	261,4	160,2

Загальний обсяг видатків зведеного бюджету України у 2020 р. збільшився порівняно з 2013 р. на 939,9 млрд. грн., державного бюджету на 840,2 млрд. грн. та місцевих бюджетів на 99,7 млрд. грн. Обсяг міжбюджетних трансфертів з державного бюджету збільшився в порівнянні з 2013 роком на 44,4 млрд. грн. За функціональною класифікацією касових видатків державного бюджету у 2020 році найбільшу частку становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (25,1%, або 322,7 млрд грн), економічну діяльність (13,1%, або 168,9 млрд грн), міжбюджетні трансферти (12,4%, або 160,2 млрд грн), громадський порядок, безпеку і судову владу (12,2%, або 157,7 млрд грн).

Аналізуючи доходну та видаткову частини державного бюджету слід вказати на їх незбалансованість, що спричиняє виникнення дефіциту бюджету.

Аналіз загальних змін всіх досліджуваних бюджетних показників дають чітко зрозуміти про сучасний стан та напрями розвитку бюджетного менеджменту за останні роки.

В умовах реалізації реформи фінансово- бюджетної децентралізації ефективність використання системи механізмів бюджетного менеджменту значно вплинула на структуру доходів місцевих бюджетів, які згідно з Бюджетним кодексом сформовані не лише з місцевих податків і зборів, а й з окремих загальнодержавних податків, закріплених за місцевими бюджетами, зокрема: податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок, податок на прибуток підприємств, плата за користування надрами[8].

Доцільним для повного оцінювання ефективності бюджетного менеджменту на мезорівні є використання інтегрального методу, який передбачає побудову єдиного інтегрального показника, що дасть змогу об'єднати певні бюджетні чинники з метою ухвалення управлінського рішення щодо ефективності бюджетного менеджменту в кожному регіоні. Для здійснення інтегральної оцінки ефективності бюджетного менеджменту необхідно враховувати такі важливі показники:

- основні стимулятори (частка податкових надходжень в доходах місцевого бюджету, %, частка місцевих податків і зборів в доходах місцевого бюджету,%);
- основні дестимулятори (частка офіційних трансфертів в доходах місцевого бюджету, %, співвідношення профіциту (дефіциту) місцевого бюджету до обсягу його доходів, %). Всі ці показники дають можливість встановити

фінансову залежність місцевих бюджетів на регіональному рівні від місцевих доходів та офіційних трансфертів.

Чим вищі показники інтегральної оцінки, тим ефективнішим є бюджетний менеджмент окремого регіону з огляду на збалансованість показників формування та використання коштів місцевих бюджетів в умовах трансформаційних змін та євроінтеграції.

Таким чином, з метою вирішення існуючих проблем у кожному регіоні та в цілому по країні намічено напрями та механізми удосконалення державного бюджетного менеджменту, які включають в себе певні підсистеми та напрями (рис. 1).

Рис 1. Складові підсистеми бюджетного механізму та напрями удосконалення бюджетного менеджменту

Бюджетний механізм включає комплексну взаємодію бюджетних важелів, бюджетних методів та бюджетних інструментів. Тому функціонування лише одного бюджетного механізму не може забезпечити оптимального обсягу формування ресурсів бюджетів різних рівнів та їх раціонального використання. Ефективність функціонування бюджетного механізму досягається за узгодженої взаємодії усіх складових бюджетного механізму. Надзвичайно важливим при цьому є забезпечення узгодження заходів та напрямів щодо удосконалення усіх складових даного механізму, спрямованих на підвищення ефективності суспільного виробництва.

Основними складовими є підсистеми бюджетного механізму та необхідні напрями їх удосконалення, спрямовані на підвищення ефективності бюджетного менеджменту. Серед них: оптимізація кількості державних цільових і державних програм; запровадження моніторингу ефективності бюджетних програм; підвищення якості капітального бюджетування; розробка та впровадження якісного механізму управління «прихованим» дефіцитом.

Одним з найголовніших факторів стримування соціально-економічного розвитку в умовах ринкової економіки являється розбалансованість державних фінансів України. Закорумпованість у владі, нездатність її до ефективного державного управління, постійні диспропорції розвитку регіонів, недосконалість становлення і розвитку міжбюджетних відносин в умовах трансформаційних змін, зниження інвестиційної привабливості та активності, значне недофінансування видатків соціального спрямування у мовах реформ, значне боргове навантаження на бюджет. Тому, важливим є негайне вирішення цих проблем [9].

Аналіз існуючих проблем свідчить про необхідність удосконалення системи бюджетного менеджменту, а тому необхідно удосконалити складові інструменти та підсистеми бюджетного механізму, підвищувати якість та ефективність бюджетного менеджменту. Тому вирішення цих проблем є основним індикатором успіху.

Висновки. Аналіз сучасного стану бюджетного менеджменту в Україні дозволив визначити наступні напрями його розвитку та удосконалення. Серед основних: незбалансованість доходної і видаткової частин бюджетів усіх рівнів та як наслідок його постійна дефіцитність; нарощування розриву між обсягами державних запозичень та погашенням державного боргу, що спричиняє зростання державного боргу в значних розмірах за останні досліджувані роки; зниження ступеня платоспроможності держави. В результаті оцінки сучасного стану бюджетного менеджменту на мезорівні констатовано наявність чинників та факторів, що призводять до виникнення незбалансованості та неузгодженості між його цільовою спрямованістю та завданнями в контексті державного регулювання економіки й сучасним станом формування та виконання місцевих бюджетів. В умовах

трансформаційних змін основними і необхідними напрямками удосконалення бюджетного менеджменту, має стати запровадження бюджетного контролю за ефективністю виконання бюджетних програм; підвищення якості капітального бюджетування; оптимізація кількості бюджетних державних цільових програм; підвищення бюджетної забезпеченості на душу населення; скорочення видатків на державне управління та збільшення видатків соціального спрямування.

Список літератури.

1. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрямки: Моногр. / За ред. В. Федосова. К.: КНЕУ, 2002. 387 с.
2. Индугенко А. Н. Бюджетный менеджмент в условиях формирования системы бюджетирования, ориентированного на результат. *Финансы и кредит*. №30, 2007. С. 2-8.
3. Галушка С. О. Бюджетний менеджмент: Навч.-метод. посіб. Чернівці: Книги-XXI, 2007. 280 с.
4. Бюджетний моніторинг. URL: [https://www.ibser.org.ua/news/byudzhetnyy-monitoryng\(lfnf](https://www.ibser.org.ua/news/byudzhetnyy-monitoryng(lfnf) (дата звернення: 15.09.2020).
5. Новосолова О. С. Теоретичні аспекти побудови системи управління державним боргом. *Економічний аналіз*. 2013. Том 14. № 1. С. 301-307.
6. Статистичний щорічник України за 2019р. Державна служба статистики України. Держкомстат, Київ, Україна 2020. 476 с.
7. Глущенко Ю.А. Бюджетний менеджмент як дієвий механізм державного управління та місцевого самоврядування. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 76-81.
8. Горбунов О.В. Бюджетний менеджмент як складова системи державного регулювання економіки. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2018. №2(36). С. 96–103
9. Баглай М. Ю., Білопольська В.М. Бюджетний менеджмент в Україні: проблеми та пропозиції щодо їх вирішення. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету. Том 2. Донецьк: ДонНУ, 2012.. С. 34-38.

References.

1. Fedosov, V. Oparin, V. and Levochkin, S.(2002), [Financial restructuring in Ukraine: problems and directions], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Indutenko, A.N.(2007), "Budget management in the conditions of formation of the system of budgeting focused on a result", *Finances and credit*, vol.30, pp. 2-8.
3. Halushka, E.A.(2007), [Budget Management: Study guide], Books-XXI, Chernivtsi., Ukraine.
4. Institute for Budget and Socio-Economic Research (2009), "Budget monitoring", available at: <https://www.ibser.org.ua/news/byudzhetnyy-monitoryng> (Accessed 02 July 2021).
5. Novoselova, O.S.(2013), "Theoretical aspects of building a public debt management system", *Economic analysis*, Vol. 14, no. 1., pp. 301–307.
6. State Statistics Service of Ukraine (2020), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2019 [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
7. Hlushchenko, Y.A.(2013), "Budget management as an effective mechanism of public administration and local self-government", *Public administration: theory and practice*, vol. 2, pp. 76-81.
8. Horbunov, O.V.(2018), "Budget management as a component of the system of state regulation of economy", *Economics: the realias. Scientific journal*, vol.2 (36), pp. 96–103.
9. Bahlai, M. Yu. and Bilopolska, V.M.(2012), "Budget management in Ukraine: problems and proposals to their solution", *Bulletin of the Student's Scientific Society of Donetsk National University*, Vol. 2, pp. 34-38.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2021 р.